

1. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יח עמוד א – עמוד ב

משנה. על ששה חדשים השלוחין יוצאין: על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית, על אלול מפני ראש השנה, על תשרי מפני תקנת המועדות, על כסליו מפני חנוכה, ועל אדר מפני הפורים. וכשהיה בית המקדש קיים - יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן .
 גמרא. וליפקו נמי אתמוז וטבת, דאמר רב חנא בר ביזנא אמר רב שמעון חסידא: מאי דכתיב כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה. קרי להו צום, וקרי להו ששון ושמחה, בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, אין שלום - צום. אמר רב פפא: הכי קאמר: בזמן שיש שלום - יהיו לששון ולשמחה, יש שמד - צום, אין שמד ואין שלום, רצו - מתענין, רצו - אין מתענין. אי הכי, תשעה באב נמי! - אמר רב פפא: שאני תשעה באב, הואיל והוכפלו בו צרות. דאמר מר: בתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר .
 תניא, אמר רבי שמעון: ארבעה דברים היה רבי עקיבא דורש, ואני אין דורש כמותו. צום הרביעי - זה תשעה בתמוז שבו הובקעה העיר, שנאמר (ברביעי) + מסורת הש"ס: [בחדש הרביעי] + בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ ותבקע העיר. ואמאי קרי ליה רביעי - רביעי לחדשים. צום החמישי - זה תשעה באב, שבו נשרף בית אלהינו. ואמאי קרי ליה חמישי - חמישי לחדשים. צום השביעי - זה שלשה בתשרי, שבו נהרג גדליה בן אחיקם. ומי הרגו - ישמעאל בן נתניה הרגו, ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו. ואמאי קרי ליה שביעי - שביעי לחדשים. צום העשירי - זה עשרה בטבת, שבו סמך מלך בבל על ירושלים, שנאמר ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר. בן אדם כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים. ואמאי קרי ליה עשירי - עשירי לחדשים. והלא היה ראוי זה לכתוב ראשון. ולמה נכתב כאן - כדי להסדיר חדשים כתיקנן. ואני איני אומר כן, אלא: צום העשירי - זה חמשה בטבת שבו באת שמועה לגולה שהוכתה העיר, שנאמר ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש לגלותנו בא אלי הפליט מירושלם לאמר הכתה העיר, ועשו יום שמועה כיום שריפה. ונראין דברי מדבריו, שאני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, והוא אומר על ראשון אחרון, ועל אחרון ראשון. אלא שהוא מונה לסדר חדשים, ואני מונה לסדר פורעניות .

2. זכריה פרק ח, יט

(יט) כְּהֵאמֵר יִקְנֶה צְבָאוֹת צוּם הַרְבִּיעִי וְצוּם הַחֲמִישִׁי וְצוּם הַשְּׁבִיעִי וְצוּם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית־יְהוּדָה לְשִׂשׁוֹן וְלִשְׂמֵחָה וְלִמְעֻדִים טוֹבִים וְהָאֲמַת וְהַשְּׁלוֹם אֲהַבּוּ: פ

3. מלכים ב פרק כה, א

וַיְהִי בַשָּׁנָה הַתְּשִׁיעִית לְמַלְכוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֶשְׂרֵי לַחֹדֶשׁ בָּא נְבֻכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל הוּא וְכָל־חֵילוֹ עַל־יְרוּשָׁלַם וַיַּחַן עָלֶיהָ וַיִּבְנֶה עָלֶיהָ דָּק סָבִיב:

4. משנה מסכת תענית פרק ד משנה ו

חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמשה בתשעה באב בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר משנכנס אב ממעטין בשמחה:

5. תלמוד בבלי מסכת תענית דף כט עמוד א

חרב הבית בראשונה - דכתיב ובחדש החמישי בשבעה לחדש היא שנת תשע עשרה [שנה] למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם וישרף את בית ה' וגו', וכתוב ובחדש החמישי בעשור לחדש היא שנת תשע עשרה [שנה] למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלם וגו'. ותניא: אי אפשר לומר בשבעה - שהרי כבר נאמר בעשור, ואי אפשר לומר בעשור - שהרי כבר נאמר בשבעה. הא כיצד? בשבעה נכנסו נכרים להיכל, ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני, ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור, והיה דולק והולך כל היום כולו, שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב. והיינו דאמר רבי יוחנן: אלמלי הייתי באותו הדור - לא קבעתי אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף. ורבנן: אתחלתא דפורענותא עדיפא.

6. תוספות מסכת ראש השנה דף יח עמוד ב

זה תשעה בתמוז שבו הובקעה העיר - היינו בראשונה אבל בשניה הובקעה ב"ז ומשום הכי עבדינן ב"ז תענית והך ברייתא מתנינן בירושלמי וגרסי' בה "ז בתמוז ואף על גב דכתיב בקרא בתשעה לחדש קלקול חשבונות היו שם ופליג אש"ס דידן ורוצה לומר דמתוך טרדתם טעו בחשבונם ולא רצה הפסוק לשנות מכמו שהיו סבורים.

7. טור אורח חיים הלכות תשעה באב ושאר תעניות סימן תקמט

אף על גב דכתיב בקרא צום הרביעי בט' לחדש הובקעה העיר האידנא מתענין ב"ז בו משום דמתחלה תקנו תענית בט' בו לפי שבט' בו הובקעה העיר בראשונה ובשנייה הובקעה ב"ז וכיון דבשנייה הובקעה ב"ז תקנו להתענות ב"ז בו לפי דחורבן בית שני חמיר לן ומ"מ צום הד' הוא להבקעת העיר ולצרות שהוכפלו בו:

8. בית יוסף אורח חיים סימן תקמט

כתב הרמב"ן בספר תורת האדם... וזה לשונו ובתשעה בתמוז אין מתענין אבל דשבעה עשר בו מתענין דכיון שמתחלה קיבלו עליהם על שם שבו הובקעה העיר בראשונה ובשנייה הובקעה בשבעה עשר בו נהגו להתענות בשבעה עשר דחורבן שני חמיר לן ומכל מקום צום רביעי הוא להבקעת העיר ולצרות שהוכפלו בו והכי נמי מוכח בפרק קמא דמגילה (ה): בשבעה עשר תענית ומיהו בתשעה בו אין מתענין שלא רצו לגזור עליהם להתענות בתשעה ובשבעה עשר דארבעה צומות קיבלו עליהם ואין מטריחין על הציבור יותר מדאי (עי' תענית יד:) עכ"ל:
 ומ"ש ומכל מקום צום הרביעי הוא להבקעת העיר וכו'. היינו לומר דאע"ג דצום הרביעי דקאמר קרא אינו אלא על תשעה בתמוז שפיר מצינן למיקרי לשבעה עשר בתמוז צום הרביעי להיות לו כל דין שהיה לתשעה בתמוז מקודם וזה לסיבת הבקעת העיר שנבקעה בו וצרות שהוכפלו בו הלכך אף על פי שצום הרביעי הכתוב במקרא אינו אלא על תשעה בתמוז לדין יש לשבעה עשר בתמוז כל דין שהיה לתשעה בתמוז לדידהו: כתב רבינו ירוחם (גי"ח ח"ב קסד). שלשה בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם אמרו כי בראש השנה נהרג ונדחה תעניתו ליום חול:

9. מנחת חינוך מצוה שא

והנלע"ד ונ"מ לדין ג"כ דד' צומות הללו מדברי קבלה אין נקבע להם יום מיוחד י' טבת או ט"ב וכדומה רק הדברי קבלה הוא על אלו החדשים דבטבת ותמוז ואב ותשרי מחויבים להתענות בהם יום אחד אבל לא נתייחד יום מיוחד רק איזה יום שרוצה יוכל להתענות רק באלו החדשים וראיה לדבר דבפסוק אינו מבואר איזה יום כלל רק צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי דהיינו החדשים אבל לא באיזה יום.

10. ש"ת תשב"ץ חלק ב סימן רעא

אינו מספיק אלא אם נוסף ונאמר שהנביאים שתקנו צום הרביעי לא ייחדו בזה אי זה יום והניחו הדבר מסור לב"ד לטלטלו מיום אל יום על צרה כיוצא בה והיא הבקיעה בין שתהי' בט' ב' או ביום אחר כל שהיא באותו חדש מסור בידן לקבעו ביום הבקיע' ונרא' ודאי שאם הובקע' העיר בחדש אחר היינו מתענין בט' ברביעי ולא היינו מתענין באותו חדש שנבקעה בו כיוצא בתענית של סמיכת יד על ירושלים שאנו מתענין על ראשון ולא על שני לפי שכך תקנו הנביאים שיהיו הצומו' באלו הארבע' חדשים אבל לא הקפידו על איזה יום מהם ובלבד שתהי' הצרה מעין הראשון' כגון בקיעת העיר או נאמ' שכך כוונו הנביאים ברוח הקדש שבשניה תבקע העיר ב"ז בתמוז ועליה תקנו צום הרביעי לדורו' הבאים ובה נסתלק זה הספק.

11. חידושי הריטב"א מסכת תענית דף כו עמוד ב

וי"ל דכיון שחזרה הבקיעה בחדש זה בשניה אי אפשר שלא להתענות עליה והיה הדבר קשה שיתענו בט' בו וב"ז וכיון שחורבן בית שני היה אבל חדש וחמיר להו טפי קבעו הצום בבקיעה שניה, ואף בתחילה לפי שהיו יודעים זה גזרו הצום סתם בחדש זה ולא סיימו יום מסויים

12. ספר אבודרהם סדר תפלת התעניות

וחילוק יש ביניהם שארבעת הצומות הם נדחין לפעמים כשחלו בשבת חוץ מעשרה בטבת שאינו חל לעולם בשבת אבל הוא חל לפעמים ביום ששי ומתענין בו ביום ואפילו היה חל בשבת לא היו יכולים לדחותו ליום אחר מפני שנאמר בו (יחז' כד ב) בעצם היום הזה כמו ביום הכפורים ושאר הצומות אינן חלין לעולם ביום ששי.

13. בית יוסף אורח חיים סימן תקנ

ולא ידעתי מנין לו זה.

14. רש"י מסכת מגילה דף ה עמוד א

וכן תשעה באב שחל להיות בשבת, והוא הדין לשבעה עשר בתמוז, ולעשרה בטבת,

15. רמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכה ה

אבל אחד מארבעה ימי הצומות שחל להיות בשבת דוחין אותו לאחר השבת,

16. כי אשמרה שבת – לר' אברהם אבן עזרא

רשם בדת האל, חוק אל סגניו, בו לערוך לחם על פי נבוניו. על כן להתענות בו, על פי נבוניו, אסור לבד מיום כיפור עונוי.

17. שולחן ערוך אורח חיים הלכות תשעה באב ושאר תעניות סימן תקנ סעיף ג

כל ד' צומות הללו אם חלו להיות בשבת, נדחין לאחר השבת.

18. מגן אברהם סימן

לאו דוקא דלעולם אין י' בטבת בשבת כמ"ש סי' תכ"ח ס"ב:

- צ"ע דהא א"א לחול בע"ש אלא י' בטב':

19. אור שמח הלכות תעניות פרק ה הלכה ו

והנה לפי מה שכתב המב"ט בקרית ספר (עיין הל' שבת פכ"ט), דבשבת מעת לעת לילה ויום אסור מן התורה להתענות, אבל ביום בלבד אינו אסור מה"ת, ולכן מותר להתענות תענית חלום בשבת, יתכן לומר דמש"ה רצה רבי לעקור רק ת"ב שחל בשבת (מגילה ה, ב), ולא י"ז בתמוז הקודמו דחל ג"כ בשבת, משום דתענית ת"ב נדחה מן התורה שמעל"ע אסור להתענות מה"ת, לכן סבר הואיל ונדחה ידחה, אבל שאר צומות דהתענית הוא רק ביום, ומותר מה"ת להתענות בשבת לא נדחה תעניתו דבר תורה, ולכן מתענין למחר. ונראה דזה טעם שהביא הבית יוסף (אור"ח סימן תק"נ) בשם אבודרהם דאלו חל עשרה בטבת בשבת היו מתענין, משום דכתיב בעצם היום וכו',

20. חידושי הגר"ח ראש השנה דף יח עמוד ב

וצריך ביאור מ"ש עשרה בטבת משאר תעניות. והנה תענית חלום מתענין אפילו בשבת, וחזינן מזה דשייך תענית בשבת, רק דבכל מקום נדחה התענית מפני השבת משום דגם למחר יכולים להתענות על זה, ולמה שיתענו בשבת, אבל אם היה צריך להתענות דוקא בשבת וא"א לדחותו למחר, שפיר נוכל להתענות בשבת, ולפיכך בתענית חלום דאמרינן בגמ' שבת (דף ע"א ע"ב) דיפה לחלום כשמתענין בו ביום א"כ אין לדחותו למחר, לכן מתענין שפיר בשבת. וזהו החילוק בין עשרה בטבת לכל התעניות, דכל התעניות מתענים מפני המאורעות שארעו ותלוי בחודש כדכתיב בקרא, א"כ יכולים להתענות גם למחר, ולכן כשחל בשבת נדחה למחר, אבל בעשרה בטבת דכתיב "בעצם היום הזה" (עי' ר"ה דף ע"ח ע"ב). א"כ הוא דין דוקא באותו יום, וע"כ א"א לדחותו למחר, ושפיר היה אפשר להתענות אף בשבת. [א"ה, עיקר יסוד זה כ"כ במנ"ח מצוה שא ע"ש שהאריך בזה, וע"ע בקונטרס חנוכה ומגילה סי' ח מה שהביא מהגר"ז זצ"ל בענין זה].

21. תלמוד בבלי מסכת שבת דף יא עמוד א

- אמר להו: תענית חלום הוא, ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: יפה תענית לחלום כאש לנעורת, ואמר רב חסדא: ובו ביום, ואמר רב יוסף: אפילו בשבת.

22. יחזקאל פרק כד, א-ג

ויהי דבר יקוק אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר: (ב) בראשית כתוב כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אלירושלם בעצם היום הזה: (ג) ומשל אל בית המרי משל ואמרת אליהם כה אמר אדני יקוק שפת הסיר שפת וגם יצק בו מים:

23. בראשית פרשת נח פרק ז פסוק יג

(יג) בעצם היום הזה בא נח ושם יתם ונפת בני נח ואשת נח ושלשת נשי בניו אתם אלהתבה:

24. בראשית פרשת לך לך פרק יז פסוק כג

ויקח אברהם את ישימעאל בנו ואת כלידי ביתו ואת כל מקנת כספו כל זכר באנשי בית אברהם ולמל את בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים:

25. שמות פרשת בא פרק יב פסוק יז

(יז) ושמתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמתם את היום הזה לדתיתכם חקת עולם:

26. ויקרא פרשת אמור פרק כג פסוק כח

(כז) אך בעשור לחדש השביעי הזה יום הכפרים הוא מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם והקרבתם אשה ליקוק: (כח) וכלמלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפרים הוא לכפר עליכם לפני יקוק אלהיכם: (כט) כי כל הנפש אשר לא תענה בעצם היום הזה ונקרתה מעמיה: (ל) וכל הנפש אשר תעשה כלמלאכה בעצם היום הזה והאבדת את הנפש ההוא מקרב עמה:

27. דברים פרשת האזינו פרק לב פסוק מח

(מח) וידבר יקוק אל משה בעצם היום הזה לאמר: (מט) עלה אלהי העברים הזה הרנבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה: (נ) ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמך:

28. רד"ק יחזקאל פרק כד פסוק ב

הנבואה באה לו בעשרה בטבת שבאותו יום סמך מלך בבל על ירושלם ואמר לו שיכתוב אותו היום ויראה לבני הגולה כי באותו היום סמך מלך בבל וכשישמעו אחר כן מפי המגידים כי כן היה באותו היום עצמו שכתב הנביא ידעו כי נביא היה בתוכם ואמת הם דבריו שאומר להם בשם ה' ולא ישמעו עוד אל נביאי השקר, ומה שאמר שם היום ועצם היום רוצה לומר שם היום באחד בשבת או בשני בשבת או איזה יום שהיה כי אין שמות לימים בלשון הקדש אלא למספר ימי השבוע ולא לחדשים אלא ראשון שני ושלישי ועצם היום רוצה לומר בעשור לחדש העשירי:

29. יחזקאל פרק כד, ט-יד

(ט) לכן כה אמר אדני יקוק אי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה: ... (יג) בטמאתך זמה יען טהרתך ולא טהרת מטמאתך לא תטהר יעוד עדהינתי את חמתי בך: (יד) אני יקוק דברתי באה ועשיתי לא אפרע ולא אחוס ולא אנתם כדרכך וכעלילותך שפטו נאם אדני יקוק: פ

30. בני יששכר מאמרי חודש כסלו - טבת מאמר יד - ימי השובבים

ונראה דחכמי הדור למדוהו מדברי הנביא שאמר בנבואה חומרת צום העשירי שראוי לדחות את השבת יותר מן שארי הצומות אשר בהם חרבה בית מקדשינו, אבל הוא להיות זה היום היה אתחלתא דפורענותא בו ביום סמך מלך בבל וצר על עיר הקודש, הש"י הפכו לששון ולשמחה.

31. רמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכה א

יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להטיב שנאמר ויקרא כ"ו+ והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו'.